

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

ΡΟΙΑΡΕΣ MADURO

της 23ης Μαΐου 2007¹

1. Στο πλαίσιο εφέσεως ασκηθείσας κατά αποφάσεως του High Court of Justice (Commercial Court), το Court of Appeal (England and Wales) (Civil Division) υπέβαλε στο Δικαστήριο σειρά ερωτημάτων με τα οποία του ζητεί να επιληφθεί ζητήματος πολύ περίπλοκου από νομικής απόψεως και πολύ ευαίσθητου από κοινωνικοπολιτικής απόψεως. Ενίοτε στα περίπλοκα ερωτήματα αρμόζουν απλές απαντήσεις. Στην υπό κρίση υπόθεση δεν συμβαίνει αυτό. Η κατάσταση που οδήγησε στην παρούσα υπόθεση μπορεί να συνοψιστεί ως εξής. Μια φινλανδική επιχείρηση θαλάσσιων μεταφορών μεταξύ Ελσίνκι και Ταλίν θέλησε να μεταφέρει τον τόπο εγκατάστασής της στην Εσθονία, προκειμένου να επωφεληθεί από χαμηλότερους μισθούς και να παράσχει τις υπηρεσίες της από τη χώρα αυτή. Μια φινλανδική συνδικαλιστική οργάνωση, υποστηριζόμενη από μια διεθνή ομοσπονδία συνδικαλιστικών οργανώσεων, προσπάθησε να την εμποδίσει και απείλησε με απεργιακές κινητοποιήσεις και μπούκοτάζ σε περίπτωση μεταφοράς της εταιρίας χωρίς να διατηρηθεί το τρέχον επίπεδο μισθών. Τα νομικά προβλήματα που ανέκυψαν λόγω της καταστάσεως αυτής αφορούν το οριζόντιο αποτέλεσμα των διατάξεων της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας και τη σχέση μεταξύ κοινωνικών δικαιωμάτων και δικαιωμάτων ελεύθερης κυκλοφορίας.

I — Τα πραγματικά περιστατικά και η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως

Οι διάδικοι

2. Η Viking Line ABP (στο εξής: Viking Line) είναι φινλανδική εταιρία θαλάσσιας μεταφοράς επιβατών. Η ΟΥ Viking Line Eesti είναι η θυγατρική της στην Εσθονία. Η Viking Line είναι ιδιοκτήτρια του Rosella, πλοίου υπό φινλανδική σημαία που εξυπηρετεί τη γραμμή Ταλίν-Ελσίνκι μεταξύ Εσθονίας και Φινλανδίας. Το πλήρωμα του Rosella είναι μέλος της Finnish Seamen's Union (Ένωση Ναυτικών Φινλανδίας, στο εξής: FSU).

3. Η FSU, η οποία εδρεύει στο Ελσίνκι, είναι εθνική ένωση εκπροσώπησης ναυτικών. Έχει περίπου 10 000 μέλη, περιλαμβανομένου του πληρώματος του Rosella. Η FSU ανήκει στην International Transport Workers' Federation (διεθνή ομοσπονδία των εργαζομένων στις μεταφορές, στο εξής: ITF).

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η πορτογαλική.

4. Η ITF είναι ομοσπονδία που αριθμεί ως μέλη 600 συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων στον τομέα των μεταφορών σε 140 χώρες και έχει έδρα το Λονδίνο. Μία από τις βασικές πολιτικές της ITF είναι η προσπάθεια καταπολέμησης της «σημαίας ευκαιρίας». Ενώπιον του Commercial Court, ο πρόεδρος της ITF εξήγησε ότι «η πολιτική καταπολέμησης της σημαίας ευκαιρίας έχει ως κύριους στόχους πρώτον, να εξαλείψει τις σημαίες ευκαιρίας και να καθιερώσει πραγματικό δεσμό μεταξύ της σημαίας του πλοίου και της ιθαγένειας του ιδιοκτήτη και δεύτερον, να προστατεύσει και να βελτιώσει τους όρους για τους ναυτικούς που απασχολούνται σε πλοία με σημαία ευκαιρίας». Σύμφωνα με το έγγραφο που καθορίζει την πολιτική καταπολέμησης της σημαίας ευκαιρίας, ένα πλοίο θεωρείται νηολογημένο υπό σημαία ευκαιρίας «όταν η πραγματική κυριότητα και ο έλεγχος του πλοίου βρίσκονται σε χώρα διαφορετική από αυτή στην οποία έχει νηολογηθεί το πλοίο». Το ίδιο έγγραφο προβλέπει ότι οι «συνδικαλιστικές οργανώσεις στη χώρα της πραγματικής κυριότητας έχουν το δικαίωμα να συνάψουν συμφωνίες σχετικές με τα πλοία η πραγματική κυριότητα των οποίων βρίσκεται στη χώρα τους». Η προσπάθεια καταπολέμησης της σημαίας ευκαιρίας ενισχύεται με μοϋκός και άλλες δράσεις αλληλεγγύης.

Τα πραγματικά περιστατικά

5. Το Rosella κυκλοφορούσε με ζημία, καθώς ανταγωνιζόταν πλοία υπό εσθονική σημαία που εξυπηρετούσαν την ίδια γραμμή μεταξύ Ταλίν και Ελσίνκι. Οι μισθοί των

εσθονικών πληρωμάτων είναι χαμηλότεροι από αυτούς των φινλανδικών. Δεδομένου ότι το Rosella πλέει υπό φινλανδική σημαία, η Viking Line υποχρεούται, βάσει του φινλανδικού δικαίου και σύμφωνα με συλλογική σύμβαση εργασίας, να καταβάλλει στο πλήρωμά του τους μισθούς που ισχύουν στη Φινλανδία.

6. Τον Οκτώβριο του 2003, η Viking Line επιδίωξε να μετανολογήσει το Rosella στην Εσθονία, με σκοπό να συνάψει συλλογική σύμβαση εργασίας με εσθονική συνδικαλιστική οργάνωση. Η Viking Line ενημέρωσε το πλήρωμα και η FSU για τις προθέσεις της. Η FSU δήλωσε σαφώς στη Viking Line ότι δεν συμφωνούσε με την πρόταση μετανολογήσεως του Rosella.

7. Με ηλεκτρονικό μήνυμα της 4ης Νοεμβρίου 2003, η FSU ζήτησε από την ITF να ενημερώσει όλες τις συνδικαλιστικές οργανώσεις που ήταν μέλη της και να τους ζητήσει να μη διαπραγματευτούν με τη Viking Line. Στις 6 Νοεμβρίου 2003, η ITF έπραξε όπως της είχε ζητηθεί και απέστειλε εγκύκλιο σύμφωνα με την πολιτική καταπολέμησης της σημαίας ευκαιρίας. Η εγκύκλιος όριζε ότι το Rosella εξακολουθούσε να είναι φινλανδικών συμφερόντων και ότι, ως εκ τούτου, η FSU διατηρούσε τα δικαιώματά

της διαπραγμάτευσης. Η ITF κάλεσε τα μέλη της να μη διαπραγματευθούν με τη Viking Line. Οι οργανώσεις αυτές ακολούθησαν την εγκύκλιο για λόγους αλληλεγγύης. Η μη συμμόρφωσή τους προς την εγκύκλιο μπορούσε να επισύρει κυρώσεις —στη χειρότερη δε περίπτωση τον αποκλεισμό τους από την ITF². Επομένως, η εγκύκλιος απέκλειε πράγματι κάθε δυνατότητα της Viking Line να παρακάμψει η FSU και να διαπραγματευθεί απευθείας με εσθονική συνδικαλιστική οργάνωση.

8. Επιπλέον, κατά την FSU, η περί του πληρώματος συμφωνία που ίσχυε για το Rosella έληγε στις 17 Νοεμβρίου 2003 και, κατά συνέπεια, η ίδια δεν βαρυνόταν πλέον με την υποχρέωση διατηρήσεως της εργασιακής ειρήνης. Η FSU ανακοίνωσε την πρόθεσή της να αναλάβει συνδικαλιστική δράση για το Rosella στις 2 Δεκεμβρίου 2003. Ζήτησε να αυξηθεί το πλήρωμα κατά οκτώ άτομα και η Viking Line είτε να εγκαταλείψει τα σχέδιά της είτε, σε περίπτωση μετανηολογήσεως, το πλήρωμα να απασχολείται σύμφωνα με τους όρους του φινλανδικού εργατικού δικαίου. Η Viking Line προσέφυγε στο Labour Court του Ελσίνκι προκειμένου να αναγνωρισθεί ότι εξακολουθούσε να ισχύει η περί του πληρώματος συμφωνία και στο District Court του Ελσίνκι προκειμένου να απαγορευθούν οι απεργιακές κινητοποιήσεις. Ωστόσο, η Viking Line δεν μπόρεσε να προβάλει εγκαίρως τα επιχειρήματά της σε κανένα από τα δύο δικαστήρια.

9. Στις 2 Δεκεμβρίου η Viking Line ρύθμισε τη διαφορά που είχε ανακύψει λόγω της απειλής απεργιακής κινητοποίησης. Η Vi-

king Line συμφώνησε να αυξήσει το πλήρωμα και να μην αρχίσει τη διαδικασία μετανηολογήσεως πριν από τις 28 Φεβρουαρίου 2005. Συμφώνησε, επίσης, να σταματήσει τις διαδικασίες ενώπιον του Labour Court και του District Court.

10. Η ITF ουδέποτε απέσυρε την εγκύκλιο της και, ως εκ τούτου, εξακολούθησε να ισχύει το αίτημα προς τις οργανώσεις που ήταν μέλη της να μη διαπραγματευθούν με τη Viking Line. Εν τω μεταξύ, το Rosella συνέχισε να έχει ζημίες. Η Viking Line, η οποία εξακολουθούσε να επιθυμεί να νηολογήσει το πλοίο στην Εσθονία, σχεδίασε να το πράξει μετά τη λήξη, στις 28 Φεβρουαρίου 2005, της νέας περί του πληρώματος συμφωνίας.

11. Εκτιμώντας ότι μια νέα προσπάθεια μετανηολογήσεως του Rosella θα προκαλούσε νέες απεργιακές κινητοποιήσεις εκ μέρους της ITF και της FSU, η Viking Line προσέφυγε ενώπιον του Commercial Court του Λονδίνου, στις 18 Αυγούστου 2004, ζητώντας να εκδοθεί αναγνωριστική απόφαση και να υποχρεωθεί η μεν ITF να ανακαλέσει την εγκύκλιο η δε FSU να μην παρεμποδίζει το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας της Viking Line όσον αφορά τη μετανηολόγηση του Rosella. Εκκρεμούσης της δίκης, η συμφωνία για το πλήρωμα του Rosella ανανεώθηκε μέχρι τον Φεβρουάριο του 2008. Κατά συνέπεια, η ημερομηνία της 28ης Φεβρουαρίου 2005 έπαυσε να είναι

2 — Κανόνας III της καταστατικής πράξεως της ITF, όπως τροποποιήθηκε από το 40ο Συνέδριο, Βανκούβερ, Καναδάς, 14 Αυγούστου — 21 Αυγούστου 2002.

αποφασιστικής σημασίας, αλλά το Rosella συνέχισε να λειτουργεί με ζημίες, λόγω των εργασιακών όρων που ήταν λιγότερο ευνοϊκοί για τη Viking Line σε σχέση με τους εργασιακούς όρους της Εσθονίας. Επομένως, εξακολουθούσε να προέχει η επίλυση του ζητήματος. Με απόφαση της 16ης Ιουνίου 2005, το Commercial Court εξέδωσε οριστική απόφαση κατόπιν δεσμεύσεως της Viking Line ότι δεν θα απέλυε κανέναν υπάλληλο μετά τη μετανολόγηση.

12. Στις 30 Ιουνίου 2005, η ITF και η FSU άσκησαν έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Court of Appeal (Civil Division). Με διάταξη της 3ης Νοεμβρίου 2005, το Court of Appeal υπέβαλε στο Δικαστήριο σειρά εκτενών προδικαστικών ερωτημάτων³. Ελπίζω να μην υπεραπλουστεύσω τα θιγόμενα θέματα συνοψίζοντάς τα, χάριν συνομιίας, στα κατά τη γνώμη μου τρία σημαντικά ζητήματα.

13. Το πρώτο ζήτημα είναι αν, κατ' αναλογία προς την απόφαση Albany⁴, μια συλλογική δράση όπως η επίδικη εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 43 ΕΚ και του

άρθρου 1, παράγραφος 1, του κανονισμού 4055/86⁵, στο πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής της Κοινότητας.

14. Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν αυτές ακριβώς οι διατάξεις «έχουν άμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα ώστε να παρέχουν δικαιώματα σε ιδιωτική επιχείρηση η οποία μπορεί να τα επικαλεστεί κατά [...] συνδικαλιστικής οργάνωσης ή ομοσπονδίας συνδικαλιστικών οργάνωσης σχετικά με συλλογική δράση εκ μέρους αυτής της οργάνωσης ή της ομοσπονδίας οργάνωσης».

15. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν, υπό τις συνθήκες της υπό κρίση υποθέσεως, δράσεις όπως οι επίδικες συνιστούν περιορισμό της ελευθερίας κυκλοφορίας και, στην περίπτωση αυτή, αν δικαιολογούνται αντικειμενικώς, αν είναι πρόσφορες και σύμφωνες προς την αρχή της αναλογικότητας και αν «αποτελούν τη χρυσή τομή μεταξύ του θεμελιώδους κοινωνικού δικαιώματος προς ανάληψη συλλογικής δράσεως και της ελευθερίας εγκαταστάσεως και παροχής υπηρεσιών». Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, επίσης, αν δράσεις όπως οι επίδικες δημιουργούν άμεσες ή έμμεσες διακρίσεις και σε ποιο βαθμό αυτό επηρεάζει την αξιολόγησή τους σε σχέση με τους κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας.

3 — ΕΕ 2006, C 60, σ. 16.

4 — Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Σεπτεμβρίου 1999, C-67/96 (Συλλογή 1999, σ. I-5751).

5 — Κανονισμός ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1986, για την εφαρμογή της αρχής της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών στον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών μεταξύ κρατών μελών και μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών (ΕΕ L 378, σ. 1).

II — Σκεπτικό

A — Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

16. Τα ερωτήματα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο σχετίζονται με το άρθρο 1, παράγραφος 1, του κανονισμού 4055/86 και με το άρθρο 43 ΕΚ.

17. Ο κανονισμός 4055/86 διέπει την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών στον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών μεταξύ κρατών μελών και μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών. Βάσει του κανονισμού αυτού, «[...] όλοι οι κανόνες της Συνθήκης που διέπουν την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών» εφαρμόζονται και στον τομέα των θαλασσίων μεταφορών μεταξύ κρατών μελών⁶. Το άρθρο 1, παράγραφος 1, του κανονισμού ορίζει ότι «η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών στον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών μεταξύ κρατών μελών [...] ισχύει για υπηκόους των κρατών μελών εγκατεστημένους σε κράτος μέλος της Κοινότητας εκτός από το κράτος του αποδέκτη των υπηρεσιών». Η διάταξη αυτή εκφράζει κατ' ουσίαν, στον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών, την αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, όπως αυτή καθιερώνεται με το άρθρο 49 ΕΚ⁷.

18. Εντούτοις, η υπό κρίση υπόθεση αφορά κυρίως την ελευθερία εγκαταστάσεως, όπως την εξασφαλίζει το άρθρο 43 ΕΚ. Η μετανηολόγηση του Rosella από τη Viking Line θα ισοδυναμούσε με άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης εγκαταστάσεως. Όπως έκρινε το Δικαστήριο με την απόφαση Factortame κ.λπ., η νηολόγηση σκάφους το οποίο αποτελεί «μέσο ασκήσεως οικονομικής δραστηριότητας που συνεπάγεται την ύπαρξη μόνιμης εγκαταστάσεως στο οικείο κράτος» συνιστά πράξη εγκαταστάσεως για τους σκοπούς του άρθρου 43 ΕΚ⁸.

19. Συναφώς, η Viking Line σκοπεύει, αρχικώς, να ασκήσει το δικαίωμά της περί ελεύθερης εγκαταστάσεως, προκειμένου, στη συνέχεια, να ασκήσει το δικαίωμά της περί ελεύθερης παροχής υπηρεσιών. Αντιθέτως, η ITF και η FSU προσπαθούν να επιβάλουν ορισμένους όρους στην άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης εγκαταστάσεως της Viking Line και απείλησαν να μπουκότάρουν την εκ μέρους της Viking Line παροχή υπηρεσιών θαλάσσιας μεταφοράς επιβατών, αν αποφάσιζε να μετανηολογήσει το Rosella χωρίς να ικανοποιήσει τους όρους τους.

B — Η εφαρμογή των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας στη συλλογική δράση

20. Η FSU και η ITF θεωρούν ότι η συλλογική δράση μιας συνδικαλιστικής ορ-

6 — Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Οκτωβρίου 1994, C-381/93, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Συλλογή 1994, σ. I-5145, σκέψη 13).

7 — Απόφαση του Δικαστηρίου της 17ης Μαΐου 1994, C-18/93, Corsica Ferries (Συλλογή 1994, σ. I-1783).

8 — Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, C-221/89 (Συλλογή 1991, σ. I-3905, σκέψη 22).

γανώσεως ή ομοσπονδίας συνδικαλιστικών οργανώσεων που εξυπηρετεί τους στόχους κοινωνικής πολιτικής της Κοινότητας δεν εμπήπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 43 ΕΚ και του κανονισμού 4055/86. Υποστηρίζουν ότι η εφαρμογή των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας υποσκάπτει το δικαίωμα των εργαζομένων για συλλογικές διαπραγματεύσεις και απεργιακές κινητοποιήσεις προκειμένου να επιτύχουν συλλογική συμφωνία. Συναφώς, επισημαίνουν ότι το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και το δικαίωμα απεργίας προστατεύονται ως θεμελιώδη δικαιώματα βάσει διαφόρων διεθνών κειμένων. Επιπλέον, ο σεβασμός του δικαιώματος απεργίας στο πλαίσιο της συλλογικής διαπραγμάτευσης αποτελεί κοινή συνταγματική παράδοση των κρατών μελών και συνιστά, ως εκ τούτου, γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου. Στηριζόμενοι, κατ' αναλογία, στη συλλογιστική του Δικαστηρίου στην απόφαση *Albany*⁹, η FSU και η ITF υποστηρίζουν ότι οι κοινωνικές διατάξεις του τίτλου XI της Συνθήκης αποκλείουν πράγματι την εφαρμογή του άρθρου 43 ΕΚ και του κανονισμού 4055/86 στον τομέα των εργασιακών διαφορών, όπως είναι και η επίμαχη.

21. Με το πρώτο του ερώτημα, το εθνικό δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η άποψη αυτή είναι ορθή. Κατά την άποψή μου, η απάντηση πρέπει να είναι αρνητική.

22. Η FSU και η ITF θεωρούν ουσιαστικά ότι η εφαρμογή των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας στη συλλογική δράση συνδικαλιστικής οργανώσεως ή ομοσπονδίας συνδικαλιστικών οργανώσεων θίγει

τους στόχους της κοινωνικής πολιτικής της Κοινότητας και αναιρεί τον θεμελιώδη χαρακτήρα του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι και του δικαιώματος απεργίας. Εντούτοις, η υπόθεση αυτή είναι εσφαλμένη.

23. Οι διατάξεις περί εγκαταστάσεως και ελεύθερης παροχής υπηρεσιών ουδόλως μπορούν να θεωρηθούν ασυμβίβαστες με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ή με την υλοποίηση των στόχων της κοινοτικής κοινωνικής πολιτικής. Ούτε οι κανόνες της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας ούτε το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και το δικαίωμα απεργίας είναι απόλυτα. Επιπλέον, από τη Συνθήκη ουδόλως προκύπτει ότι οι στόχοι της κοινοτικής κοινωνικής πολιτικής πρέπει πάντοτε να υπερισχύουν του στόχου της εύρυθμης λειτουργίας της κοινής αγοράς. Αντιθέτως, το ότι έχουν περιληφθεί στη Συνθήκη αμφότεροι αυτοί οι στόχοι σημαίνει ότι σκοπός της Κοινότητας είναι η συνύπαρξη των πολιτικών αυτών. Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι ένας περιορισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας απορρέει από την άσκηση θεμελιώδους δικαιώματος ή από συμπεριφορά εμπήπτουσα στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της κοινωνικής πολιτικής δεν συνεπάγεται μη εφαρμογή των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας.

24. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται από τη νομολογία. Στην υπόθεση *Schmidberger*, η Αυστριακή Κυβέρνηση επέτρεψε διαδήλωση που περιόριζε την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων· έκρινε ότι η απαγόρευση της διαδηλώσεως αυτής θα συνιστούσε προσβολή του δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης και του δικαιώματος

9 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4.

του συνέρχεσθαι¹⁰. Στην υπόθεση Omega, το Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει μέτρο αποβλέπον στην προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, αλλά το οποίο συνιστούσε και περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών¹¹. Σε αμφότερες τις υποθέσεις, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι συνέτρεχε προσβολή θεμελιωδών δικαιωμάτων, ο σεβασμός προς τα οποία ισοδυναμεί με αυτόν προς τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου¹². Ωστόσο, σε καμία από τις δύο υποθέσεις δεν έκρινε το Δικαστήριο ότι, λόγω αυτού, οι επίδικοι περιορισμοί δεν ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Αντιθέτως, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, παρά την εφαρμογή των κανόνων αυτών, οι περιορισμοί στην ελεύθερη κυκλοφορία δεν έβαιναν πέραν εκείνου που ευλόγως μπορούσε να θεωρηθεί αναγκαίο για την προστασία του εν λόγω θεμελιώδους δικαιώματος¹³.

25. Ομοίως, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως αναγνωρίσει ότι τα σχετικά με την κοινωνική πολιτική δημόσια συμφέροντα μπορούν να δικαιολογήσουν ορισμένους περιορισμούς στην ελεύθερη κυκλοφορία, εφόσον οι περιορισμοί αυτοί δεν υπερβαίνουν το αναγκαίο μέτρο¹⁴. Το Δικαστήριο

ουδέποτε δέχθηκε, ωστόσο, ότι οι περιορισμοί αυτοί δεν εμπίπτουν σε καμία περίπτωση στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Στην πραγματικότητα, για να αναφέρω ορισμένα μόνον παραδείγματα της νομολογίας, μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος¹⁵, για τους καταναλωτές¹⁶, την πολυφωνία του Τύπου¹⁷ και τη δημόσια υγεία¹⁸ έχουν θεωρηθεί πάντοτε ως μέτρα εμπίπτοντα στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Θα ήταν ασφαλώς παράδοξο να συναχθεί ότι μέτρα που λαμβάνονται προς το συμφέρον της κοινωνικής πολιτικής πρέπει, αντιθέτως, να θεωρηθούν ως μη εμπίπτοντα στους κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας.

26. Τέλος, δεν είμαι πεπεισμένος για την προβαλλόμενη αναλογία με την απόφαση Albany¹⁹. Η υπόθεση Albany αφορούσε συλλογική συμφωνία μεταξύ οργανώσεων εκπροσώπησης εργοδοτών και εργαζομένων που ίδρυε ένα κλαδικό συνταξιοδοτικό ταμείο στο οποίο η υπαγωγή ήταν υποχρεωτική. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η εν λόγω συμφωνία, λόγω της φύσεως και του σκοπού της, δεν ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 81 ΕΚ. Ωστόσο, το γεγονός ότι μια συμφωνία ή δραστηριότητα δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων του ανταγωνισμού δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι αποκλείεται και από το πεδίο εφαρμογής των

10 — Απόφαση της 12ης Ιουνίου 2003, C-112/00 (Συλλογή 2003, σ. I-5659).

11 — Απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2004, C-36/02 (Συλλογή 2004, σ. I-9609).

12 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 10 απόφαση Schmidberger, σκέψεις 71, 72 και 76, και προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση Omega, σκέψη 34. Όσον αφορά την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως θεμελιώδους δικαιώματος του κοινοτικού δικαίου, βλ. τις προτάσεις της γενικής εισαγγελέα Stix-Hackl στην απόφαση Omega, σημεία 82 έως 91.

13 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 10 απόφαση Schmidberger, σκέψη 93· προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση Omega, σκέψεις 38 έως 40.

14 — Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 24ης Ιανουαρίου 2002, C-164/99, Portuguesa Construções (Συλλογή 2002, σ. I-787, σκέψη 22), και της 25ης Οκτωβρίου 2001, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-49/98, C-50/98, C-52/98 έως C-54/98 και C-68/98 έως C-71/98, Finalarte κ.λπ. (Συλλογή 2001, σ. I-7831, σκέψεις 33 και 49).

15 — Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1988, 302/86, Επιτροπή κατά Δανίας (Συλλογή 1988, σ. 4607).

16 — Απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1980, 27/80, Fietje (Συλλογή 1980, σ. 3839).

17 — Απόφαση της 26ης Ιουνίου 1997, C-368/95, Familiapress (Συλλογή 1997, σ. I-3689).

18 — Απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2004, C-41/02, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών (Συλλογή 2004, σ. I-11375, σκέψη 42).

19 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4. Βλ., επίσης, αποφάσεις της 21ης Σεπτεμβρίου 1999, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-115/97 έως C-117/97, Brentjens' (Συλλογή 1999, σ. I-6025), και απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 1999, C-219/97, Drijvende Bokken (Συλλογή 1999, σ. I-6121).

κανόνων περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Αντιθέτως, οι αποφάσεις Wouters²⁰ και Meca-Medina²¹ δείχνουν ότι μια συμφωνία ή δραστηριότητα ενδέχεται να εμπίπτει σ' ένα κανονιστικό πλαίσιο αλλά να αποκλείεται από άλλο²².

27. Επιπλέον, στην υπόθεση Albany το κύριο μέλημα ήταν προφανώς να αποφευχθεί πιθανή αντίφαση με τη Συνθήκη. Η Συνθήκη ενθαρρύνει τον κοινωνικό διάλογο που οδηγεί στη σύναψη συλλογικών συμφωνιών για τους όρους εργασίας και τους μισθούς. Ωστόσο, ο σκοπός αυτός θα θιγόταν σοβαρά αν η Συνθήκη απαγόρευε ταυτόχρονα τέτοιου είδους συμφωνίες λόγω των συνεπειών τους για τον ανταγωνισμό²³. Κατά συνέπεια, οι συλλογικές συμφωνίες πρέπει να απολαύουν «μιας περιορισμένης εξαιρέσεως [...] από το πεδίο εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού»²⁴. Αντιθέτως, οι διατάξεις της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας δεν ενέχουν τέτοιο κίνδυνο αντιφάσεως, καθότι, όπως επισήμανα προηγουμένως, οι διατάξεις αυτές μπορούν να συμβαδίσουν με στόχους κοινωνικής πολιτικής²⁵.

28. Επομένως, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο πρώτο ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου ως εξής: «Η συλλογική δράση συνδικαλιστικής οργανώσεως ή ομοσπονδίας συνδικαλιστικών οργανώσεων που αποβλέπει στην προώθηση των στόχων της κοινωνικής πολιτικής της Κοινότητας δεν αποκλείεται, για τον λόγο αυτόν και μόνον, από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 43 ΕΚ και του κανονισμού 4055/86.»

Γ — Η οριζόντια εφαρμογή των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας

29. Το δεύτερο ερώτημα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο αφορά το οριζόντιο αποτέλεσμα των άρθρων 43 ΕΚ και 49 ΕΚ²⁶. Η FSU και η ITF ισχυρίζονται ότι οι διατάξεις αυτές δεν τους επιβάλλουν υποχρεώσεις, εφόσον αφορούν δημόσια μέτρα. Επισημαίνουν ότι τόσο η FSU όσο και η ITF είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου χωρίς κανονιστικές αρμοδιότητες. Η Viking Line υποστηρίζει ότι πρέπει να της επιτραπεί να επικαλεστεί τις εν λόγω διατάξεις, λαμβανομένης ιδίως υπόψη της ικανότητας των συνδικαλιστικών οργανώσεων να παρακωλύουν την άσκηση των δικαιωμάτων ελεύθερης κυκλοφορίας.

30. Θα εξετάσω το ζήτημα σε τέσσερα στάδια. Πρώτον, θα εξηγήσω κατ' αρχάς ότι οι επίδικες διατάξεις μπορούν να δημιουργή-

20 — Απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 2002, C-309/99, Wouters κ.λπ. (Συλλογή 2002, σ. I-1577).

21 — Απόφαση της 18ης Ιουλίου 2006, C-519/04 P, Meca-Medina και Majcen κατά Επιτροπής (Συλλογή 2006, σ. I-6991).

22 — Βλ., επίσης, τις προτάσεις μου στην υπόθεση C-205/03 P, FENIN κατά Επιτροπής (Συλλογή 2006, σ. I-6295, σημείο 51).

23 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4 απόφαση Albany, σκέψη 59.

24 — Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Jacobs στην υπόθεση Albany, σημεία 179 και 183. Βλ., επίσης, απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 2000, C-222/98, Van der Woude (Συλλογή 2000, σ. I-7111, σκέψεις 23 έως 27), και απόφαση του δικαστηρίου της ΕΖΕΣ, της 22ας Μαρτίου 2002, στην υπόθεση E-8/00, Landsorganisasjonen i Norge (EFTA Court Report 114, σκέψεις 35 και 36).

25 — Βλ. σημεία 23 και 25 ανωτέρω.

26 — Όπως εξήγησα στο σημείο 17 ανωτέρω, το άρθρο 1, παράγραφος 1, του κανονισμού 4055/86 μπορεί να εξομοιωθεί με το άρθρο 49 ΕΚ για τον σκοπό της παρούσας ανάλυσεως.

γήσουν υποχρεώσεις σε ιδιωτικούς φορείς. Δεύτερον, θα προσπαθήσω να διευκρινίσω σε ποιου είδους ιδιωτική δράση εφαρμόζονται οι κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Τρίτον, θα θίξω ένα ζήτημα που συχνά αγνοείται αλλά είναι σημαντικό: πώς μπορεί το οριζόντιο αποτέλεσμα των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας να συμβιβαστεί με τον τρόπο με τον οποίο το εσωτερικό δίκαιο επιλέγει να προστατεύσει την αυτονομία βουλήσεως και να επιλύσει τις συγκρούσεις μεταξύ ιδιωτικών φορέων; Τέλος, έπειτα από αυτές τις γενικής φύσεως παρατηρήσεις, θα προτείνω μια απάντηση στο ερώτημα αν μια επιχείρηση μπορεί, στο πλαίσιο δικαστικής διαφοράς, να αντιτάξει σε συνδικαλιστική οργάνωση ή ομοσπονδία συνδικαλιστικών οργανώσεων το άρθρο 43 ΕΚ και το άρθρο 1, παράγραφος 1, του κανονισμού 4055/86.

Δημιουργούν οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας υποχρεώσεις για ιδιωτικούς φορείς;

31. Η Συνθήκη δεν επιλύει ρητώς το ζήτημα του οριζόντιου αποτελέσματος των άρθρων 43 ΕΚ και 49 ΕΚ. Πρέπει, ως εκ τούτου, να ληφθεί υπόψη η θέση και η λειτουργία των διατάξεων αυτών στην οικονομία της Συνθήκης.

32. Όπως και οι διατάξεις περί ανταγωνισμού, οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφο-

ρίας αποτελούν τμήμα ενός συνεκτικού συστήματος κανόνων, ο σκοπός των οποίων περιγράφεται στο άρθρο 3 ΕΚ²⁷. Ο σκοπός αυτός συνίσταται στο να εξασφαλιστεί, μεταξύ των κρατών μελών, η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των υπηρεσιών, των προσώπων και των κεφαλαίων υπό συνθήκες ανόθευτου ανταγωνισμού²⁸.

33. Οι κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας και οι κανόνες περί ανταγωνισμού επιτυγχάνουν τον σκοπό αυτό, κυρίως παρέχοντας δικαιώματα στους φορείς της αγοράς. Κατ' ουσίαν τους προστατεύουν, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να βάλουν κατά ενδεχόμενων ενεργειών που παρακωλύουν τη δυνατότητά τους να ανταγωνίζονται επί ίσοις όροις στην κοινή αγορά²⁹. Η ύπαρξη της δυνατότητας αυτής αποτελεί καθοριστικό στοιχείο για την αποτελεσματική κατανομή των πόρων στο σύνολο της Κοινότητας. Χωρίς τους κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας και ανταγωνισμού, θα ήταν αδύνατο να επιτευχθεί ο πρωταρχικός στόχος της Κοινότητας, ήτοι μια λειτουργική κοινή αγορά.

34. Οι αρχές των κρατών μελών είναι σε γενικές γραμμές σε θέση που τους επιτρέπει να παρεμβαίνουν στη λειτουργία της κοινής αγοράς, επιβάλλοντας περιορισμούς στις δραστηριότητες των φορέων της αγοράς.

27 — Απόφαση της 10ης Ιανουαρίου 1985, 229/83, Leclerc (Συλλογή 1985, σ. 1, σκέψη 9).

28 — Βλ. άρθρο 3, στοιχεία α', γ' και ζ', ΕΚ και, για παράδειγμα: απόφαση της 13ης Ιουλίου 1966, 32/65, Ιταλία κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (Συλλογή τόμος 1966, σ. 389), προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Van Gerven στην υπόθεση C-145/88, B & Q plc, σημείο 22 (απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Νοεμβρίου 1989, C-145/88, σ. 3851).

29 — Βλ. τις προτάσεις μου στην υπόθεση C-446/03, Marks & Spencer, σημεία 37 έως 40 (απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2005, Συλλογή 2005, σ. I-10837).

Το ίδιο ισχύει για ορισμένες επιχειρήσεις που συμπράττουν ή κατέχουν δεσπόζουσα θέση σε σημαντικό τμήμα της κοινής αγοράς. Κατά συνέπεια, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η Συνθήκη παρέχει στους φορείς της αγοράς δικαιώματα που μπορούν να αντιταχθούν στις αρχές των κρατών μελών και σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις. Για τις εν λόγω επιχειρήσεις πρωταρχικής σημασίας είναι οι κανόνες του ανταγωνισμού, ενώ για τις αρχές των κρατών μελών οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας³⁰. Ωστόσο, προκειμένου ακριβώς να εξασφαλιστούν τα δικαιώματα των φορέων της αγοράς, οι κανόνες του ανταγωνισμού έχουν οριζόντιο αποτέλεσμα³¹, ενώ οι κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας έχουν κάθετο αποτέλεσμα³².

35. Αυτό, ωστόσο, δεν αποδεικνύει την ορθότητα του εξ αντιδιαστολής επιχειρήματος ότι η Συνθήκη αποκλείει το οριζόντιο αποτέλεσμα των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Αντιθέτως, αυτό το οριζόντιο αποτέλεσμα προκύπτει ευλόγως από τη Συνθήκη, καθότι είναι αναγκαίο προκειμένου οι φορείς της αγοράς σε όλη την Κοινότητα να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες πρόσβασης σε οποιοδήποτε τμήμα της κοινής αγοράς.

36. Επομένως, στο κέντρο του προβλήματος βρίσκεται το ακόλουθο ζήτημα: προκύπτει από τη Συνθήκη ότι, για να εξασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία της κοινής αγοράς, οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας προστατεύουν τα δικαιώματα των φορέων της αγοράς όχι μόνον περιορίζοντας τις εξουσίες των αρχών των κρατών μελών, αλλά και την αυτονομία των άλλων;

37. Ορισμένοι σχολιαστές έχουν προτείνει να δοθεί σαφώς αρνητική απάντηση στο ερώτημα αυτό, με βασικό επιχείρημα ότι οι κανόνες του ανταγωνισμού αρκούν για να αντιμετωπιστούν τα εμπόδια που θέτουν στην εύρυθμη λειτουργία της κοινής αγοράς εξωκρατικοί παράγοντες³³. Εντούτοις, ορισμένοι άλλοι έχουν επισημάνει ότι η ιδιωτική δράση —δηλαδή η δράση που δεν προέρχεται τελικά από το κράτος και στην οποία δεν εφαρμόζονται οι κανόνες του ανταγωνισμού — μπορεί κάλλιστα να παρεμποδίζει την εύρυθμη λειτουργία της κοινής αγοράς και θα ήταν, ως εκ τούτου, σφάλμα να αποκλειστεί κατηγορηματικά η εφαρμογή των κανόνων περί ελεύθερης κυκλοφορίας στη δράση αυτή³⁴.

30 — Απόφαση της 5ης Απριλίου 1984, 177/82 και 178/82, Van de Haer (Συλλογή 1984, σ. 1797, σκέψεις 11 και 12), και απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 65/86, Bayer (Συλλογή 1988, σ. 5249, σκέψη 11).

31 — Απόφαση της 27ης Μαρτίου 1984, 127/73, BRT (Συλλογή τόμος 1974, σ. 157). Βλ., επίσης, απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, C-453/99, Courage και Crehan (Συλλογή 2001, σ. 1-6297).

32 — Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 22ας Μαρτίου 1977, 74/76, Ianelli και Volpi (Συλλογή τόμος 1977, σ. 143, σκέψη 13): απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1974, 41/74, Van Duyn (Συλλογή τόμος 1974, σ. 537, σκέψεις 4 έως 8), απόφαση της 7ης Ιουλίου 1976, 118/75, Watson (Συλλογή τόμος 1976, σ. 425, σκέψη 12), και απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1995, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-163/94, C-165/94 και C-250/94, Sanz de Lera κ.λπ. (Συλλογή 1995, σ. I-4821, σκέψη 41).

33 — Marenco, G., «Competition between national economies and competition between businesses — a response to Judge Pescatore», *Fordham International Law Journal*, τόμος 10 (1987), σ. 420. Η ίδια θέση φαίνεται ότι οδήγησε στα obiter dicta της σκέψης 30 της απόφασης του Δικαστηρίου της 1ης Οκτωβρίου 1987, 311/85 Vlaamse Reisbureaus (Συλλογή 1987, σ. 3801) και της σκέψης 74 της απόφασης της 6ης Ιουνίου 2002, C-159/00, Sapod Audic (Συλλογή 2002, σ. 1-5031).

34 — Pescatore, P., «Public and Private Aspects of European Community Law», *Fordham International Law Journal*, τόμος 10 (1987), σ. 373 και, συγκεκριμένα, σ. 378-379: Baquero Cruz, J., «Free movement and private autonomy», *European Law Review*, 1999, σ. 603-620: Waelbroeck, M., «Les rapports entre les règles sur la libre circulation des marchandises et les règles de concurrence applicables aux entreprises dans la CEE», *Du droit international au droit de l'intégration*, Nomos, Baden-Baden, 1987, σ. 781-803.

38. Πιστεύω ότι η τελευταία άποψη ανταποκρίνεται καλύτερα στα πράγματα. Επιβεβαιώνεται, επιπλέον, από τη νομολογία. Το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι οι κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας μπορούν να περιορίσουν την αυτονομία των ιδιωτών, ιδίως με τις αποφάσεις του στις υποθέσεις Επιτροπή κατά Γαλλίας³⁵ και Schmidberger³⁶. Αμφότερες οι υποθέσεις στηρίζονται κυρίως στη συλλογιστική ότι η ιδιωτική δράση μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τους στόχους των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν πρέπει να παρέχεται στους ιδιώτες η δυνατότητα να ενεργούν χωρίς να λαμβάνουν δεόντως υπόψη τα δικαιώματα που αντλούν άλλοι ιδιώτες από τους κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Στην υπόθεση Επιτροπή κατά Γαλλίας, οι βίαιες πράξεις διαμαρτυρίας των Γάλλων αγροτών είχαν ως συνέπεια να στερηθεί από άλλους η ελευθερία πώλησεως ή εισαγωγής φρούτων και λαχανικών από άλλα κράτη μέλη. Στην υπόθεση Schmidberger, η παρεμπόδιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων δεν ήταν εξίσου σοβαρή. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο στάθμισε το δικαίωμα ελεύθερης εκφράσεως μιας ομάδας διαδηλωτών έναντι του δικαιώματος μιας εταιρίας μεταφορών να μεταφέρει ελεύθερα εμπορεύματα από ένα κράτος μέλος σε άλλο και, κατ' αυτόν τον τρόπο, εφάρμοσε οριζοντίως τη θεμελιώδη αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

39. Θα μπορούσε να σημειωθεί ότι η υπόθεση Schmidberger αφορούσε προσφυγή ασκηθείσα από ιδιώτη κατά του Δημοσίου. Η διαδικασία αυτή είναι συνηθισμένη σε

πολλά, αν όχι σε όλα, τα νομικά συστήματα στα οποία δεν μπορεί να ασκηθεί προσφυγή βάσει συνταγματικής διατάξεως στο πλαίσιο αστικής δίκης. Πρόκειται για έναν άλλο τρόπο προώθησης του οριζόντιου αποτελέσματος των συνταγματικών δικαιωμάτων, ιδίως μέσω της υποχρεώσεως που γεννούν για το Δημόσιο τα δικαιώματα αυτά, ήτοι να παρεμβαίνει σε καταστάσεις στις οποίες τα συνταγματικά δικαιώματα ενός ιδιώτη απειλούνται από τις ενέργειες ενός άλλου³⁷. Ένας έμμεσος και εξίσου συχνός τρόπος για να έχουν τα συνταγματικά δικαιώματα κανονιστική ισχύ στις οριζόντιες σχέσεις είναι να θεωρείται ότι δεσμεύουν τη δικαστική εξουσία όταν κρίνονται υποθέσεις μεταξύ ιδιωτών. Ανεξαρτήτως του αν το δικαστήριο ερμηνεύει συμβατική ρήτρα, αν αποφαινεται επί αγωγής αποζημιώσεως ή αποφασίζει επί αιτήσεως εκδόσεως διαταγής, οφείλει, ως κρατικό όργανο, να εκδώσει απόφαση που να σέβεται τα συνταγματικά δικαιώματα των μερών³⁸. Η κατά τον τρόπο αυτό οριοθετή-

37 — Βλ., για παράδειγμα, ΕΔΔΑ, απόφαση της 10ης Απριλίου 2007, Evans κατά Ηνωμένου Βασιλείου, § 75, και ΕΔΔΑ, απόφαση της 26ης Μαρτίου 1985, X & Y κατά Κάτω Χωρών, §§ 23-27. Ως προς το οριζόντιο αποτέλεσμα διατάξεων της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, βλ. Spielmann, D., *L'effet potentiel de la Convention européenne des droits de l'homme entre personnes privées*, Bruylant, Brussels, 1995· Besson, S., «Comment humaniser le droit privé sans commodifier les droits de l'homme», *Droit civil et Convention européenne des droits de l'homme*, Zürich, Schulthess, 2006, σ. 1-51.

38 — Ένα παράδειγμα αποφάσεως στην οποία το Δικαστήριο ερμήνευσε κατ' αυτόν τον τρόπο το οριζόντιο αποτέλεσμα είναι η απόφαση Defrenne (απόφαση της 8ης Απριλίου 1976, 17/75, Συλλογή τόμος 1976, σ. 175, σκέψεις 35 έως 37 και 40). Βλ., επίσης, απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 1981, 58/80, Dansk Supermarked κατά Imerco (Συλλογή 1981, σ. 181, σκέψη 12). Στην εθνική νομολογία απαντούν πλείονα παραδείγματα από τα οποία θα αναφέρω μόνο μερικά. Ηνωμένο Βασίλειο: Campbell κατά Mirror Group Newspapers [2005] 1 WLR 3394, σκέψεις 17-18 (από τον Lord Nicholls)· Α κατά B [2003] QB 195. Γερμανία: BverfG 7, 198 (Lüth)· BverfG 81, 242 (εμπορικός αντιπρόσωπος)· BverfG 89, 214 (εγγύηση)· BverfG, 1 BvR 12/92 της 6.2.2001 (προγαμιαίο συμβόλαιο). Κάτω Χώρες: Hoge Raad, 15 Απριλίου 1994, Valkenhorst, NJ 1994, 608. Τσεχική Δημοκρατία: I. ÚS 326/99 (βλ.: Bulletin of Constitutional Case-Law, 2000, σ. 240). Κύπρος: *The Ship «Παναγία Μυρτιδιώτισσα»* κατά Σιδηροπούλου κ.ά. (1993) 1. J.S.C. 991. Δύο κλασικά παραδείγματα από τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι οι αποφάσεις USSC Shelley κατά Kraemer, 334 U.S. 1 (1948) και USSC New York Times Co. κατά Sullivan, 376 U.S. 254 (1964).

35 — Απόφαση της 9ης Δεκεμβρίου 1997, C-265/95 (Συλλογή 1997, σ. I-6959).

36 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 10.

ση των ατομικών δικαιωμάτων είναι γνωστή ως «mittelbare Drittwirkung» ή έμμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα. Τούτο συνεπάγεται ότι οι συνταγματικοί κανόνες που απευθύνονται στο κράτος μετατρέπονται σε νομικούς κανόνες που εφαρμόζονται μεταξύ ιδιωτών και δείχνουν ότι «η κυβέρνηση είναι το τρίτο μέρος κάθε δίκης μεταξύ ιδιωτών είτε με τη μορφή αυτού καθ' αυτού του δικαίου είτε με τη μορφή του δικαστή που το εφαρμόζει»³⁹.

40. Όσον αφορά την οριοθέτηση της σφαίρας των αντίστοιχων δικαιωμάτων, το έμμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα ενδέχεται να διαφέρει από το άμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα ως προς τη μορφή: πάντως, δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά⁴⁰. Τούτο εξηγεί τον λόγο για τον οποίο θεωρείται ότι με την απόφαση Defrenne αναγνωρίστηκε το «άμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα» του άρθρου 141 ΕΚ, μολονότι το Δικαστήριο ερμήνευσε το οριζόντιο αποτέλεσμα της διατάξεως αυτής ως υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων⁴¹. Εξηγεί, επίσης, τον λόγο για τον οποίο το επιχείρημα της Επιτροπής κατά την επ' ακροατήριου συζήτησης, ότι το Δικαστήριο δεν πρέπει να δεχθεί το άμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα καθότι οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και οι παρεκκλίσεις από αυτές δεν έχουν θεσπι-

στεί για να εφαρμόζονται σε ιδιώτες, έχει ήδη απορριφθεί από τη νομολογία. Ναι μεν η υπόθεση Schmidberger θεωρήθηκε ως ιδιωτική διαφορά μεταξύ της μεταφορικής εταιρίας και των διαδηλωτών, πλην όμως το Δικαστήριο έπρεπε και πάλι να σταθμίσει το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας της εταιρίας με το δικαίωμα διαδηλώσεως αυτών⁴². Πράγματι, η παρούσα υπόθεση θα μπορούσε θεωρητικά να φθάσει στο Δικαστήριο μέσω προσφυγής κατά των φινλανδικών αρχών, λόγω της παραλείψεώς τους να περιορίσουν τη συλλογική δράση κατά της Viking Line. Η προσέγγιση αυτή δεν μεταβάλλει καθόλου την ουσία του προβλήματος: δηλαδή τον τρόπο συμβιβασμού του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας της Viking Line με το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και το δικαίωμα απεργίας της FSU και της ITF⁴³.

Σε ποιου είδους ιδιωτική δράση εφαρμόζονται οι κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας;

41. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι οι κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας εφαρμόζονται πάντοτε στις δικαστικές διαφορές κατά ιδιωτών. Η κανονιστική και κοινωνικοοικονομική εξουσία των κρατικών αρχών σημαίνει ότι οι αρχές αυτές έχουν εξ ορισμού τη δυνατότητα να ανατρέψουν σε πολλές περιπτώσεις την εύρυθμη λειτουργία της κοινής αγοράς. Αυτό επιδεινώνεται από το γεγονός ότι, ανεξαρτήτως του από τυπικής απόψεως γενικού τους χαρακτήρα, οι ενέργειες των κρατικών αρχών ουδέποτε

39 — Shapiro, M., και Stone Sweet, A., *On Law, Politics & Judicialization*, Oxford University Press, Oxford, 2002, σ. 35. Βλ., επίσης, Sunstein, C., «State Action is Always Present», 3 *Chicago Journal of International Law* 465 (2002). Βλ., επίσης, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 38 απόφαση Defrenne, σκέψη 35.

40 — Alexy, R., *A theory of constitutional rights*, Oxford University Press, Oxford, 2002, σ. 363· Kumm, M., «Who is Afraid of the Total Constitution? Constitutional Rights as Principles and the Constitutionalization of Private Law», *German Law Journal*, τόμος 7, αριθ. 4 (2006), σ. 341-369 και, συγκεκριμένα, σ. 352· Tushnet, M., «The issue of state action/horizontal effect in comparative constitutional law», *International Journal of Constitutional Law*, τόμος 1, αριθ. 1 (2003), σ. 79-98 και, συγκεκριμένα, σ. 98· προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 39 απόφαση Sunstein, σ. 467-468.

41 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 38 απόφαση Defrenne, σκέψεις 35 έως 37 και 40.

42 — Υπ' αυτή την έννοια: Kumm, M., και Ferreres Comella, V., «What is so special about constitutional rights in private litigation? A comparative analysis of the function of state action requirements and indirect horizontal effect», *The Constitution in Private Relations*, Eleven International Publishing, Utrecht, 2005, σ. 241-286 και, συγκεκριμένα, σ. 253.

43 — Εξ ου και η παρατήρηση ότι «το οριζόντιο αποτέλεσμα είναι, σε τελική ανάλυση, πάντοτε έμμεσο» (Leisner, W., *Grundrechte und Privatrecht*, Beck, Munich, 1960, σ. 378).

είναι πραγματικά μεμονωμένες. Μαρτυρούν ευρύτερες πολιτικές επιλογές και επηρεάζουν, ως εκ τούτου, οποιονδήποτε επιθυμεί να ασκήσει τα δικαιώματά του ελεύθερης κυκλοφορίας στο πεδίο της αρμοδιότητάς τους. Επιπλέον, μάλλον οι ιδιωτικοί οικονομικοί φορείς παρά οι κρατικές αρχές είναι πιθανό να προσαρμόσουν τη συμπεριφορά τους στα εμπορικά κίνητρα που εξασφαλίζουν την ομαλή λειτουργία της αγοράς⁴⁴. Κατά συνέπεια, το πεδίο εφαρμογής των κανόνων περί ελεύθερης κυκλοφορίας εκτείνεται σε οποιαδήποτε κρατική ενέργεια ή παράλειψη ενδέχεται να παρεμποδίσει ή να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την άσκηση των δικαιωμάτων ελεύθερης κυκλοφορίας⁴⁵.

42. Αντιθέτως, σε πολλές περιπτώσεις, οι ιδιωτικοί φορείς απλώς δεν χρησιμοποιούν επαρκώς και επιτυχώς την επιρροή τους ώστε να εμποδίσουν άλλους φορείς από την άσκηση των δικαιωμάτων τους. Η περίπτωση εμπόρου που αρνείται να αγοράσει εμπορεύματα από άλλα κράτη μέλη δεν μπορεί να εμποδίσει τη λειτουργία της κοινής αγοράς. Ο λόγος είναι ότι οι προμηθευτές από άλλα κράτη μέλη εξακολουθούν να έχουν την ευκαιρία να διαθέσουν στο εμπόριο τα εμπορεύματά τους μέσω εναλλακτικών οδών. Επιπλέον, ο έμπορος, κατά πάσα πιθανότητα, θα υποστεί τον ανταγωνισμό από τους πωλητές λιανικής που αγόρασαν αλλοδαπά εμπορεύματα χωρίς τόσες τύψεις και που, ως εκ τούτου, ενδέχε-

ται να έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν χαμηλότερες τιμές και μεγαλύτερη ποικιλία στους καταναλωτές. Η προοπτική αυτή και μόνο θα αρκούσε ενδεχομένως για να αποτραπούν παρόμοιες ενέργειες. Επομένως, «τη λύση θα τη δώσει η αγορά». Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν υπάρχει λόγος εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου.

43. Τούτο συνεπάγεται ότι οι κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας εφαρμόζονται ευθέως σε κάθε ιδιωτική ενέργεια που είναι πράγματι πιθανό να εμποδίσει κάποιον από την άσκηση του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας. Πώς μπορεί όμως να προσδιοριστεί με σαφήνεια αν πρόκειται για τέτοια περίπτωση; Δεν φαίνεται να υπάρχει απλή απάντηση στο ερώτημα αυτό. Το Δικαστήριο, με τη νομολογία του, έχει επιδείξει προσοχή, αναγνωρίζοντας το άμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα των κανόνων περί ελεύθερης κυκλοφορίας σε ειδικές περιπτώσεις.

44. Ορισμένες από τις υποθέσεις αυτές αφορούσαν την άσκηση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας⁴⁶. Οι κάτοχοι των δικαιωμάτων αυτών έχουν νόμιμο εμπορικό συμφέρον να τα ασκούν με τον τρόπο που οι ίδιοι επιλέγουν⁴⁷. Εντούτοις, το συμφέρον αυτό πρέπει να σταθμίζεται με την αρχή της

44 — Για μεγαλύτερη ανάλυση του ζητήματος, βλ. σημείο 25 των προτάσεων μου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-463/04 και C-464/04, *Federconsunsumatori* κ.λπ., που εκκρεμούν ενώπιον του Δικαστηρίου.

45 — Βλ., επίσης, τις προτάσεις μου στην υπόθεση *Marks & Spencer*, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 29, σημεία 37 έως 40.

46 — Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 31ης Οκτωβρίου 1974, 15/74, *Centrafarm* (Συλλογή τόμος 1974, σ. 452, σκέψεις 11 και 12), 16/74, *Centrafarm* (Συλλογή τόμος 1974, σ. 479, σκέψεις 11 και 12), και της 22ας Ιουνίου 1976, 119/75, *Tetrapin* (Συλλογή τόμος 1976, σ. 383).

47 — Βλ., για παράδειγμα, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 46 απόφαση *Centrafarm*, σκέψη 9 (σε κάθε υπόθεση), απόφαση της 17ης Μαΐου 1988, 158/86, *Warner Brothers* κ.λπ. (Συλλογή 1988, σ. I-2605), και απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 1990, C-10/89, *HAG II* (Συλλογή 1990, σ. 3711, σκέψεις 13 έως 14).

ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων⁴⁸. Άλλως, οι κάτοχοι των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας «θα είχαν τη δυνατότητα να στεγανοποιήσουν τις εθνικές αγορές και να επιφέρουν κατ' αυτόν τον τρόπο περιορισμό στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών»⁴⁹.

45. Ομοίως, το Δικαστήριο έχει εφαρμόσει τους κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας σε εθνικές και διεθνείς επαγγελματικές αθλητικές ομοσπονδίες⁵⁰. Η εξήγηση είναι απλή. Οι ομοσπονδίες αυτές ασκούν μεγάλη επιρροή στην οργάνωση του επαγγελματικού αθλητισμού ως διασυνοριακής οικονομικής δραστηριότητας. Έχουν τη δυνατότητα θεσπίσεως κανονισμών που δεσμεύουν σχεδόν οποιονδήποτε επιθυμεί να ασκήσει τη δραστηριότητα αυτή. Όπως επισήμανε το Δικαστήριο με την απόφαση *Delière*, «η κατάργηση, μεταξύ των κρατών μελών, των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών θα μπορούσε να διακυβευθεί αν εξουδετερωνόταν η κατάργηση των φραγμών κρατικής προελεύσεως από εμπόδια πηγάζοντα από την άσκηση της νομικής αυτονομίας ενώσεων ή οργανισμών μη διεπομένων από το δημόσιο δίκαιο»⁵¹.

46. Η εφαρμογή των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας σε ιδιωτικές ενέργειες έχει ιδιαίτερη σημασία όσον αφορά τους όρους εργασίας και πρόσβασης στην απασχόληση⁵². Το Δικαστήριο το αναγνώρισε με την απόφασή του *Angonese*, εφαρμόζοντας το άρθρο 39 ΕΚ σε ιδιωτική τράπεζα του Bolzano⁵³. Ο κ. *Angonese* θέλησε να μετάσχει σε διαγωνισμό για μια θέση στην τράπεζα αυτή. Ωστόσο για τη συμμετοχή στον διαγωνισμό απαιτούνταν η κατοχή πιστοποιητικού διγλωσσίας που χορηγούνταν μόνον από τις αρχές της επαρχίας του Bolzano. Η προϋπόθεση αυτή συνιστούσε επανάληψη της επιταγής που ίσχυε προγενέστερα για την πρόσβαση στη δημόσια διοίκηση και, υπ' αυτή την έννοια, διαιώνιζε μια παγιωμένη τακτική. Όπως επισήμανε το Δικαστήριο με την απόφασή του, οι κάτοικοι του Bolzano εφοδιάζονταν συνήθως με το πιστοποιητικό αυτό στο πλαίσιο της αναζήτησης εργασίας και το θεωρούσαν «ως υποχρεωτικό σχεδόν στάδιο ενός συνήθους εκπαιδευτικού κύκλου»⁵⁴. Μολονότι ο κ. *Angonese* δεν είχε το πιστοποιητικό αυτό, ήταν απολύτως διγλωσσος και είχε άλλα πτυχία που το πιστοποιούσαν. Ωστόσο, αποκλείστηκε από τον διαγωνισμό.

47. Οι εργαζόμενοι δεν μπορούν να μεταβάλουν τα επαγγελματικά τους προσόντα ή να αποκτήσουν εναλλακτική απασχόληση με την ίδια ευκολία που οι έμποροι μπορούν

48 — Βλ., για παράδειγμα, την προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 47 απόφαση HAG II, σκέψεις 15 έως 20, και την απόφαση του Δικαστηρίου της 22ας Ιουνίου 1994, C-9/93, *IHT Internationale Heiztechnik* (Συλλογή 1994, σ. I-2789, σκέψεις 41 έως 60).

49 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 46 απόφαση 15/74, *Centralfarm*, σκέψη 12.

50 — Αποφάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 1974, 36/74, *Walrave* (Συλλογή τόμος 1974, σ. 563), της 14ης Ιουλίου 1976, 13/76, *Donà κατά Mantero* (Συλλογή τόμος 1976, σ. 507), της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, *Bosman κ.λπ.* (Συλλογή 1995, σ. I-4921), της 11ης Απριλίου 2000, συνεκδικασθείσες αποφάσεις C-51/96 και C-191/97, *Delière* (Συλλογή 2000, σ. I-2549), προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 21 απόφαση *Meca-Medina* και *Majcen* κατά Επιτροπής, και απόφαση της 13ης Ιουλίου 2000, C-176/96, *Lehtonen* και *Castors Braine* (Συλλογή 2000, σ. I-2681).

51 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 50 απόφαση *Delière*, σκέψη 47, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 21 απόφαση *Meca-Medina* και *Majcen* κατά Επιτροπής, σκέψη 24, και προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 50 απόφαση *Lehtonen* και *Castors Braine*, σκέψη 35.

52 — Απόφαση της 8ης Μαΐου 2003, C-438/00, *Deutscher Handballbund* (Συλλογή 2003, σ. I-4135, σκέψη 32), επιβεβαιωθείσα με την απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Απριλίου 2005, C-265/03, *Simutenkov* (Συλλογή 2005, σ. I-2579, σκέψη 33).

53 — Απόφαση της 6ης Ιουνίου 2000, C-281/98, *Angonese* (Συλλογή 2000, σ. I-4139). Βλ. *Ragnemalm, H.*, «Fundamental freedoms and private action: a new horizon for EU citizens?», *EG-domstolen inifrån*, Jure Förlag AB, 2006, σ. 177.

54 — Σκέψη 7 της αποφάσεως *Angonese*.

να μεταβάλουν το είδος των εμπορευμάτων τους ή να εξεύρουν εναλλακτικούς τρόπους εμπορίας. Επομένως, οι όροι πρόσληψης, όπως ο επίδικος στην υπόθεση *Angonese*, θίγουν την εύρυθμη λειτουργία της κοινής αγοράς, ακόμη και όταν επιβάλλονται από ιδιωτική τράπεζα στο πλαίσιο παγιωμένης περιφερειακής πρακτικής. Το ενδεχόμενο να εκλείψουν μακροπρόθεσμα αυτού του είδους οι εισάγουσες διακρίσεις πρακτικές, λόγω οικονομικών κινήτρων, ουδόλως παρηγορεί τα άτομα που αναζητούν εργασία στις μέρες μας. Η ρήση ότι «ο παραλογισμός της αγοράς μπορεί να διαρκέσει περισσότερο από τη φερεγγυότητά σου»⁵⁵ ηχεί ίσως περισσότερο αληθινή στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων παρά σε οποιονδήποτε άλλο.

48. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας εφαρμόζονται σε ιδιωτικές ενέργειες που, λόγω των γενικών συνεπειών τους για τους δικαιούχους του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας, μπορούν να παρακωλύσουν την εκ μέρους τους άσκηση του δικαιώματος αυτού, δημιουργώντας μάλλον ανυπέρβλητο εμπόδιο.

Το οριζόντιο αποτέλεσμα των διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας και ο σεβασμός της προστατευόμενης από το εσωτερικό δίκαιο ιδιωτικής αυτονομίας

49. Προφανώς, η διαπίστωση ότι ορισμένοι ιδιωτικοί φορείς υπόκεινται στους κανόνες

περί ελεύθερης κυκλοφορίας δεν ισοδυναμεί με κατάργηση της ιδιωτικής τους αυτονομίας. Ούτε σημαίνει, κατ' ανάγκη, ότι δεσμεύονται από τα ίδια ακριβώς πρότυπα όπως οι κρατικές αρχές. Το Δικαστήριο μπορεί να εφαρμόσει διαφορετικά επίπεδα ελέγχου, ανάλογα με την προέλευση και τη σοβαρότητα του εμποδίου που προβάλλεται κατά την άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας και ανάλογα με την ένταση και το βάσιμο των αντίθετων ισχυρισμών περί ιδιωτικής αυτονομίας. Με άλλα λόγια, εξακολουθεί να επιτρέπεται στους ιδιωτικούς φορείς να προβαίνουν σε ενέργειες που δεν επιτρέπονται στις δημόσιες αρχές⁵⁶.

50. Το Δικαστήριο έχει επίσης αναγνωρίσει ότι τα κράτη μέλη απολαύουν διακριτικής ευχέρειας όταν πρόκειται για την πρόληψη εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία τα οποία απορρέουν από τη συμπεριφορά ιδιωτικών φορέων⁵⁷. Συναφώς, το Δικαστήριο είπε ότι «δεν εναπόκειται στα κοινοτικά όργανα να υποκαθιστούν τα κράτη μέλη και να τους υποδεικνύουν ποια μέτρα πρέπει να λάβουν και να εφαρμόσουν πράγματι για τη διασφάλιση» της ασκήσεως του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας⁵⁸. Επομένως, οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας δεν παρέχουν πάντοτε ειδική λύση για κάθε περίπτωση, αλλά θέτουν απλώς ορισμένα όρια εντός των οποίων είναι δυνατή η επίλυση διαφορών μεταξύ δύο ιδιωτών⁵⁹.

56 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 40 απόφαση *Kumm*, σ. 352 και σ. 362-364. Βλ., επίσης, υπό την ίδια έννοια, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 39 απόφαση *Sunstein*.

57 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 10 απόφαση *Schmidberger*, σκέψεις 82, 89 και 93.

58 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 35 απόφαση Επιτροπή κατά Γαλλίας, σκέψη 34.

59 — Πάντως, υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες το κοινοτικό δίκαιο αφήνει κάποιο περιθώριο χειρισμού ή και καθόλου όπως στην υπόθεση *Angonese* (η οποία αφορούσε πρόδηλη διάκριση χωρίς το παραμικρό ίχνος εύλογης αιτίας).

55 — Αποδίδεται στον John Maynard Keynes.

51. Αυτό έχει μια σημαντική συνέπεια: ακόμη και σε περιπτώσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής τους, οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας δεν υποκαθιστούν το εσωτερικό δίκαιο που αποτελεί το κανονιστικό πλαίσιο για την εκτίμηση των διαφορών μεταξύ ιδιωτικών φορέων. Αντιθέτως, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των ιδιωτών, εφόσον αυτοί τηρούν τα όρια που θέτει το κοινοτικό δίκαιο.

52. Αυτός ο βαθμός ελευθερίας των κρατών μελών έχει συνέπειες και σε δικονομικό επίπεδο. Μολονότι οι κανόνες πολιτικής δικονομίας ποικίλλουν μεταξύ των εθνικών νομικών συστημάτων, είναι κοινό χαρακτηριστικό τους ότι οι διάδικοι έχουν την πρωταρχική ευθύνη για να οριοθετούν το περιεχόμενο και την έκταση της διαφοράς τους. Αν επιτρεπόταν στους διαδίκους αυτούς να προσφεύγουν ενώπιον εθνικού δικαστηρίου στηριζόμενοι απλώς και μόνο στις εφαρμοστέες διατάξεις της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας, θα υπήρχε ο κίνδυνος να μη λαμβάνονται υπόψη οι εφαρμοστέοι εθνικοί κανόνες. Προς αποφυγή του ενδεχομένου αυτού, τα κράτη μέλη ενδέχεται να ζητήσουν, σύμφωνα με την αρχή της δικονομικής αυτονομίας, οι δικαστικές διαφορές κατά ιδιώτη λόγω προσβολής του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας να εντάσσονται στο εθνικό νομικό πλαίσιο, με την άσκηση αγωγής του εσωτερικού δικαίου —για παράδειγμα εξ αδικοπραξίας ή εξ αθετήσεως συμβάσεως.

53. Όταν το εθνικό δικαστήριο αποφαινεται επί συγκεκριμένης διαφοράς, καλείται να εφαρμόσει το εσωτερικό του δίκαιο κατά τρόπο που να συνάδει προς τους κανόνες της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας⁶⁰. Αν αυτό δεν είναι δυνατό και το εσωτερικό δίκαιο έρχεται σε αντίθεση με τους κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας, υπερισχύουν οι κανόνες αυτοί⁶¹. Αν δεν υπάρξει θεραπεία, για τον λόγο ότι το εσωτερικό δίκαιο δεν προβλέπει ένδικη αγωγή για προσβολή του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας, τότε, σύμφωνα με την αρχή της πρακτικής αποτελεσματικότητας, η αξίωση μπορεί να στηριχθεί ευθέως στη σχετική διάταξη της Συνθήκης⁶².

54. Το εσωτερικό δίκαιο, που θεμελιώνεται στις αξίες του εθνικού νομικού συστήματος, διατηρεί ως εκ τούτου τη θέση του στο κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τις διαφορές μεταξύ ιδιωτών. Παράλληλα εξασφαλίζεται και η πρακτική αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου.

Ανάλυση της υπό κρίση υποθέσεως

55. Από τα πραγματικά περιστατικά που εκτέθηκαν με τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι οι συνδυασμένες δράσεις της

60 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 38 απόφαση Defrenne, σκέψεις 24 έως 26.

61 — Αποφάσεις της 15ης Ιουλίου 1964, 6/64, Costa κατά ENEL (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 1191), και της 9ης Μαρτίου 1978, 106/77, Simmenthal (Συλλογή τόμος 1978, σ. 629).

62 — Βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις της 19ης Νοεμβρίου 1991, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-6/90 και C-9/90, Francovich κ.λπ. (Συλλογή 1991, σ. I-5357), και της 5ης Μαρτίου 1996, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-46/93 και C-48/93, Brasserie du Pêcheur και Factortame III (Συλλογή 1996, σ. I-1029, σκέψη 22), και προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 31 απόφαση Courage.

FSU και της ITF, ιδίως εφόσον εμποδίζουν τις διαπραγματεύσεις με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις της Εσθονίας που είναι μέλη της ITF, έχουν ως πρακτικό αποτέλεσμα ότι η εκ μέρους της Viking Line άσκηση του δικαιώματός της ελεύθερης εγκαταστάσεως εξαρτάται από τη συναίνεση της FSU. Ο συνδυασμός των δράσεων της FSU και της ITF είναι δυνατό να περιορίσει στην πράξη την άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης εγκαταστάσεως επιχειρήσεως όπως η Viking Line.

ρήσεις να χρησιμοποιούν μόνον τους πόρους παραγωγής που είναι διαθέσιμοι σε συγκεκριμένη περιοχή ή χώρα, αυτό θα εμποδίζει την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής αυτής, καθώς και των περιοχών όπου η πρόσβαση στους απαιτούμενους πόρους είναι ευκολότερη. Επομένως, η άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης εγκαταστάσεως συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση της οικονομικής ευμάρειας όλων των κρατών μελών⁶³.

56. Κατά συνέπεια, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο ως εξής: «Τα άρθρα 43 ΕΚ και 1, παράγραφος 1, του κανονισμού 4055/86 έχουν οριζόντιο αποτέλεσμα στις εθνικές δικαστικές διαφορές μεταξύ επιχειρήσεως και συνδικαλιστικής οργανώσεως ή ομοσπονδίας συνδικαλιστικών οργανώσεων υπό περιστάσεις όπως αυτές της υποθέσεως της κύριας δίκης».

58. Πάντως, να μην το δικαίωμα ελεύθερης εγκαταστάσεως γεννά σε γενικές γραμμές οφέλη, πλην όμως έχει συχνά και οδυνηρές συνέπειες, ειδικότερα για τους εργαζομένους σε εταιρίες που αποφασίζουν να μετεγκατασταθούν. Αναπόφευκτα, η επίτευξη οικονομικής προόδου μέσω του διακοινοτικού εμπορίου ενέχει τον κίνδυνο, για τους εργαζομένους στο σύνολο της Κοινότητας, μεταβολής των όρων εργασίας τους ή και απώλειας της εργασίας τους. Η επέλευση του κινδύνου αυτού για το πλήρωμα του Rosella οδήγησε στις ενέργειες της FSU και της ITF.

Δ — Η στάθμιση του δικαιώματος ελεύθερης εγκαταστάσεως και του δικαιώματος συλλογικής δράσεως

57. Η Viking Line, για προφανείς εμπορικούς λόγους, επιθυμεί πρωτίστως να ασκήσει το δικαίωμά της ελεύθερης εγκαταστάσεως. Η Συνθήκη προστατεύει το δικαίωμα αυτό για τον λόγο ότι η δυνατότητα μιας εταιρίας να μετεγκατασταθεί σ' ένα κράτος μέλος όπου το κόστος λειτουργίας της θα είναι χαμηλότερο είναι αποφασιστικό για τη λειτουργία ενός αποτελεσματικού διακοινοτικού εμπορίου. Αν επιτρεπόταν στις επιχει-

59. Μολονότι η Συνθήκη καθιερώνει την κοινή αγορά, δεν αγνοεί τους εργαζομένους που θίγονται από τις αρνητικές της πτυχές. Αντιθέτως, η κοινοτική οικονομική τάξη στηρίζεται σε μια κοινωνική σύμβαση: οι εργαζόμενοι ολόκληρης της Ευρώπης πρέπει

63 — Βλ., για παράδειγμα, Corden, M.W., «The Normative Theory of International Trade», *The Handbook of International Economics*, τόμος 1, Elsevier, Άμστερνταμ, 1984, σ. 63-130, Kenen, P., *The International Economy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, Molle, *The Economics of European Integration: Theory, Practice and Policy*, Ashgate, Aldershot, 2006.

να υποστούν τις επαναλαμβανόμενες αρνητικές συνέπειες που προκαλούνται λόγω της χάριν της κοινής αγοράς αυξανόμενης ευμάρειας, με αντάλλαγμα τη δέσμευση της κοινωνίας για τη γενική βελτίωση των όρων διαβίωσης και εργασίας και για την παροχή οικονομικής στήριξης στους εργαζομένους που αντιμετωπίζουν δυσκολίες λόγω των δυνάμεων της αγοράς⁶⁴. Όπως προκύπτει από το προοίμιο της Συνθήκης, η ως άνω σύμβαση έχει ενσωματωθεί σ' αυτή.

60. Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και το δικαίωμα συλλογικής δράσεως αποτελούν ουσιαστικά μέσα των εργαζομένων για να εκφράσουν την άποψή τους και να αναγκάσουν τις κυβερνήσεις και τους εργοδότες να ικανοποιήσουν το τμήμα της κοινωνικής συμβάσεως που τους αντιστοιχεί. Μέσω των δικαιωμάτων αυτών τονίζεται ότι η μετεγκατάσταση, μολονότι είναι σε τελική ανάλυση ευεργετική για την κοινωνία, έχει κάποιο κόστος για τους εργαζομένους που θα μετακινηθούν, το οποίο δεν πρέπει να βαρύνει μόνον αυτούς. Κατά συνέπεια, το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και το δικαίωμα συλλογικής δράσεως είναι θεμελιώδους σημασίας εντός της κοινοτικής έννομης τάξης, όπως αναγνωρίζει εκ νέου και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενώσεως⁶⁵. Ωστόσο, το βασικό

ζήτημα της υπό κρίση υποθέσεως είναι να καταστούν σαφείς οι σκοποί για τους οποίους μπορεί να χρησιμοποιηθεί αυτή η συλλογική δράση, καθώς και η έκταση που μπορεί να λάβει. Τούτο αποτελεί μέγιστη πρόκληση για την Κοινότητα και τα κράτη μέλη της: να μεριμνά για τους εργαζομένους που ζημιώνονται λόγω της λειτουργίας της κοινής αγοράς και, παράλληλα, να εξασφαλίζει τα συνολικά οφέλη που απορρέουν από το διακοινοτικό εμπόριο.

61. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν οι πιθανές δράσεις της ITF και της FSU «αποτελούν τη χρυσή τομή μεταξύ του θεμελιώδους κοινωνικού δικαιώματος προς ανάληψη συλλογικής δράσεως και της ελευθερίας εγκαταστάσεως και παροχής υπηρεσιών». Έχοντας θέσει το ερώτημα αυτό σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, μπορεί εν προκειμένω να εξεταστεί συγκεκριμένα η μορφή και ο σκοπός της εν λόγω συλλογικής δράσεως.

62. Μια συντονισμένη πολιτική συλλογικής δράσεως συνδικαλιστικών οργανώσεων αποτελεί συνήθως νόμιμο μέσο προστασίας των αποδοχών και των όρων εργασίας των ναυτικών. Ωστόσο, η συλλογική δράση που έχει ως συνέπεια τη στεγανοποίηση της αγοράς εργασίας και εμποδίζει την πρόσληψη ναυτικών ορισμένων κρατών μελών, προκειμένου να προστατεύσει τις θέσεις εργασίας ναυτικών σε άλλα κράτη μέλη, προσβάλλει την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων στην οποία στηρίζεται η κοινή αγορά.

64 — Βλ., για μια ανάλογη παρατήρηση, Elwell, C.K., *Foreign Outsourcing: Economic Implications and Policy Responses*, CRS Report for Congress, 2005, που διατίθεται στο http://ec.europa.eu/employment_social/restructuring/facts_en.htm.

65 — Άρθρα 12 και 28 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Βλ., επίσης, σημείο 48 των προτάσεων μου στην υπόθεση C-305/05, *Ordre des barreaux francophones et germanophone* κ.λπ., που εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου.

63. Προκειμένου να αποδειχθεί αν η υπό εξέταση πολιτική συντονισμένης συλλογικής δράσεως έχει ως συνέπεια τη στεγανοποίηση της αγοράς εργασίας κατά παραβίαση της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων, είναι χρήσιμο να γίνει διάκριση μεταξύ δύο πιθανών ειδών συλλογικής δράσεως στην υπό κρίση υπόθεση: της συλλογικής δράσεως που αποβλέπει στο να πεισθεί η Viking Line να διατηρήσει τις θέσεις και τους όρους εργασίας του υφιστάμενου πληρώματος και της συλλογικής δράσεως που αποβλέπει στη βελτίωση των όρων απασχολήσεως των ναυτικών στο σύνολο της Κοινότητας.

Η συλλογική δράση προς όφελος των θέσεων και των όρων εργασίας του υφιστάμενου πληρώματος

64. Ο πρώτος λόγος για την ανάληψη συλλογικής δράσεως από την ITF και η FSU είναι ενδεχομένως η άμβλυνση οποιωνδήποτε αρνητικών συνεπειών της μετανηολογήσεως του Rosella για το υπάρχον πλήρωμα. Η συντονισμένη συλλογική δράση μπορεί να χρησιμεύσει κατ' αναλογία, για να εξασφαλιστούν, για παράδειγμα, οι μισθοί και οι όροι εργασίας, να εμποδιστούν οι απολύσεις ή να επιτευχθεί δίκαιη αποζημίωση.

65. Λαμβανομένης υπόψη της διακριτικής ευχέρειας που αφήνει το κοινοτικό δίκαιο στα κράτη μέλη, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να καθορίσει, βάσει των κανόνων του εσωτερικού δικαίου που εφαρμόζονται στην άσκηση του δικαιώματος συλλογικής δράσεως, αν η επίδικη δράση βαίνει πέραν αυτού που θεωρείται νόμιμο, βάσει του εσωτερικού δικαίου, για την προστασία των

συμφερόντων του υπάρχοντος πληρώματος. Εντούτοις, κατά τον καθορισμό αυτό, τα εθνικά δικαστήρια έχουν, σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο, την υποχρέωση να εξασφαλίζουν ότι οι περιπτώσεις διακοινοτικών μετακινήσεων δεν θα αντιμετωπίζονται λιγότερο ευνοϊκά από τις μετακινήσεις εντός των εθνικών συνόρων.

66. Επομένως, το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει, κατ' αρχήν, τις συνδικαλιστικές οργανώσεις από το να αναλαμβάνουν συλλογικές δράσεις που έχουν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του δικαιώματος εγκαταστάσεως μιας επιχειρήσεως που σκοπεύει να μετακινηθεί σε άλλο κράτος μέλος, προκειμένου να προστατευθούν τα συμφέροντα των εργαζομένων της επιχειρήσεως αυτής.

67. Αντιθέτως, η συλλογική δράση που έχει ως σκοπό να πείσει μια επιχείρηση να διατηρήσει τις υπάρχουσες θέσεις και όρους εργασίας δεν πρέπει να συγχέεται με τη συλλογική δράση που προορίζεται να εμποδίσει μια επιχείρηση από το να παράσχει τις υπηρεσίες της μετά τη μετεγκατάστασή της στην αλλοδαπή. Το πρώτο είδος συλλογικής δράσεως συνιστά νόμιμο τρόπο των εργαζομένων να διαφυλάξουν τα δικαιώματά τους και αντιστοιχεί στην κατάσταση που θα επικρατούσε συνήθως σε περίπτωση μετεγκαταστάσεως σε άλλο κράτος μέλος. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει σε περίπτωση συλλογικής δράσεως που αποβλέπει απλώς στο να εμποδίσει μια μετεγκατασταθείσα επιχείρηση από το να παράσχει νομίμως τις υπηρεσίες της στο κράτος μέλος στο οποίο ήταν προηγουμένως εγκατεστημένη.

68. Παρεμποδίζοντας ή απειλώντας, με συλλογική δράση, επιχείρηση εγκατεστημένη σε κράτος μέλος από το να παράσχει νομίμως τις υπηρεσίες της εντός άλλου κράτους μέλους είναι, βασικά, το είδος της παρακώλυσης του εμπορίου που το Δικαστήριο έκρινε ασυμβίβαστη με τη Συνθήκη, με την απόφαση Επιτροπή κατά Γαλλίας⁶⁶, καθότι εξουδετερώνει τον λόγο υπάρξεως της κοινής αγοράς. Επιπλέον, αν επιτρέπονταν αυτού του είδους οι ενέργειες, θα υπήρχε κίνδυνος δημιουργίας μιας ατμόσφαιρας αντιποίνων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων των διαφόρων κρατών μελών, που θα μπορούσαν να απειλήσουν σοβαρά την κοινή αγορά και το συνυφασμένο μ' αυτή πνεύμα αλληλεγγύης.

69. Σε αντίθεση προς τους ισχυρισμούς της ITF και της FSU, η διαπίστωση αυτή δεν επηρεάζεται καθόλου από τη νομολογία του Δικαστηρίου περί των αποσπασμένων εργαζομένων. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο των αποσπασμένων εργαζομένων, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας δεν αποκλείουν την εκ μέρους των κρατών μελών εφαρμογή των κανόνων του εσωτερικού τους δικαίου σχετικά με τους όρους εργασίας και τους ελάχιστους μισθούς των αποσπασμένων εργαζομένων που απασχολούνται προσωρινά εντός της επικράτειάς τους⁶⁷. Τα κράτη μέλη έχουν το δικαίωμα να εφαρμόζουν τους κανόνες του εσωτερικού τους δικαίου για την προστασία των αποσπασμένων εργαζομένων, στο μέτρο που αυτό είναι αναγκαίο και σύμφωνο προς την αρχή της αναλογικότητας, προκειμένου να παρέχουν ισοδύναμο επίπεδο προστασίας

στους αποσπασμένους εργαζομένους και στους εργαζομένους του κράτους υποδοχής⁶⁸. Πάντως, η νομολογία αυτή προέρχεται κυρίως από τη μέριμνα ίσης μεταχειρίσεως και κοινωνικής συνοχής μεταξύ εργαζομένων. Σκοπός της νομολογίας περί αποσπασμένων εργαζομένων δεν είναι να επιβληθούν στις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες σε άλλο κράτος μέλος οι όροι εργασίας και οι αποδοχές που προβλέπει το εσωτερικό δίκαιο —μολονότι δεν αποκλείεται να συμβεί αυτό σε κάποιο βαθμό—, αλλά να εξασφαλιστεί ότι οι εργαζόμενοι που είναι προσωρινά εγκατεστημένοι στην επικράτεια αυτού του κράτους μέλους απολαύουν ισοδύναμου επιπέδου προστασίας με αυτό των συναδέλφων τους του κράτους μέλους υποδοχής, με τους οποίους συμβαίνει συχνά να συνεργαστούν στο πλαίσιο της εργασίας τους. Δεν τίθεται τέτοιο ζήτημα στην υπό κρίση υπόθεση.

Η συλλογική δράση για τη βελτίωση των όρων εργασίας των ναυτικών στο σύνολο της Κοινότητας

70. Είναι προφανές ότι η FSU, με την αρωγή της ITF και άλλων συνδικαλιστικών οργανώσεων, μπορεί να χρησιμοποιήσει συντονισμένη συλλογική δράση ως μέσο για τη βελτίωση των όρων εργασίας των ναυτικών εντός της Κοινότητας. Πολιτική αποβλέπουσα στον συντονισμό των ημεδαπών συνδικαλιστικών οργανώσεων για την προώθηση ορισμένου επιπέδου δικαιωμάτων για τους ναυτικούς συνάδει με το δικαίωμά τους για συλλογική δράση. Κατ' αρχήν, αποτελεί

66 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 35.

67 — Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 23ης Νοεμβρίου 1999, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-369/96 και C-376/96, *Arblade* κ.λπ. (Συλλογή 1999, σ. I-8453, σκέψεις 41 και 42), της 15ης Μαρτίου 2001, C-165/98, *Mazzoleni* και *ISA* (Συλλογή 2001, σ. I-2189, σκέψη 29), και της 12ης Οκτωβρίου 2004, C-60/03, *Wolff & Müller* (Συλλογή 2004, σ. I-9553, σκέψη 36).

68 — Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Σεπτεμβρίου 2006, C-168/04, Επιτροπή κατά Αυστρίας (Συλλογή 2006, σ. I-9041, σκέψη 47), προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 67 απόφαση *Arblade* κ.λπ., σκέψη 53, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 14 *Finalarte* κ.λπ., σκέψη 41, και προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 67 απόφαση *Mazzoleni* και *ISA*, σκέψη 35.

εύλογη μέθοδο αντισταθμίσεως των ενεργειών επιχειρήσεων που επιδιώκουν τη μείωση των μισθοδοτικών τους δαπανών μέσω της ασκήσεως των δικαιωμάτων τους περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Συναφώς, δεν πρέπει να αγνοείται το γεγονός ότι το επίπεδο κινητικότητας των εργαζομένων είναι χαμηλότερο από αυτό των κεφαλαίων ή των επιχειρήσεων. Εφόσον οι εργαζόμενοι δεν μπορούν να εκφράσουν τη δυσaréσκειά τους με την αποχώρησή τους, πρέπει να ενεργούν μέσω συμμαχιών. Επομένως, η αναγνώριση του δικαιώματός τους για συλλογική δράση σε ευρωπαϊκό επίπεδο απλώς εκφράζει τη λογική της εθνικής συλλογικής δράσεως σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Εντούτοις, όπως ακριβώς υπάρχουν όρια στο δικαίωμα συλλογικής δράσεως, όταν αυτό ασκείται σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν όρια στο δικαίωμα αυτό, όταν ασκείται σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

71. Εύκολα μπορεί να γίνει κατάχρηση μιας πολιτικής συντονισμένης συλλογικής δράσεως, με αποτέλεσμα την ύπαρξη διακρίσεων, αν η πολιτική αυτή ασκείται με γνώμονα την υποχρέωση που επιβάλλεται σε όλες τις ημεδαπές συνδικαλιστικές οργανώσεις να υποστηρίξουν τη συλλογική δράση οποιασδήποτε άλλης οργανώσεως που

είναι μέλος της ίδιας ομοσπονδίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, κάθε ημεδαπή συνδικαλιστική οργάνωση θα είχε τη δυνατότητα να ζητήσει την αρωγή άλλων συνδικαλιστικών οργανώσεων προκειμένου η μετεγκατάσταση επιχειρήσεως σε άλλο κράτος μέλος να εξαρτάται από την εφαρμογή των δικών του ευνοϊκών κανόνων προστασίας των εργαζομένων, ακόμη και μετά τη μετεγκατάσταση. Επομένως, στην πράξη, αυτού του είδους η πολιτική θα μπορούσε να προστατεύσει την εξουσία συλλογικής διαπραγματεύσεως ορισμένων ημεδαπών συνδικαλιστικών οργανώσεων εις βάρος των συμφερόντων άλλων τέτοιων οργανώσεων και να στεγανοποιήσει την αγορά εργασίας κατά παράβαση των κανόνων περί ελεύθερης κυκλοφορίας.

72. Αντιθέτως, αν οι λοιπές συνδικαλιστικές οργανώσεις ήταν πράγματι ελεύθερες να επιλέξουν, σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, αν θα μετάσχουν σε συλλογική δράση, τότε θα μπορούσε να αποφευχθεί ο κίνδυνος καταχρήσεως μιας συντονισμένης πολιτικής που θα μπορούσε να οδηγήσει σε διακρίσεις. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να καθορίσει αν αυτό ισχύει στην υπό κρίση υπόθεση.

III — Πρόταση

73. Κατόπιν των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα ερωτήματα που υπέβαλε το Court of Appeal ως εξής:

«1) Η συλλογική δράση συνδικαλιστικής οργανώσεως ή ομοσπονδίας συνδικαλιστικών οργανώσεων που αποβλέπει στην προώθηση των στόχων της

κοινωνικής πολιτικής της Κοινότητας δεν αποκλείεται, για τον λόγο αυτόν και μόνον, από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 43 ΕΚ και του κανονισμού (ΕΟΚ) 4055/86 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1986, για την εφαρμογή της αρχής της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών στον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών μεταξύ κρατών μελών και μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών.

- 2) Τα άρθρα 43 ΕΚ και 1, παράγραφος 1, του κανονισμού 4055/86 έχουν οριζόντιο αποτέλεσμα στις εθνικές δικαστικές διαφορές μεταξύ επιχειρήσεως και συνδικαλιστικής οργάνωσης ή ομοσπονδίας συνδικαλιστικών οργάνωσης υπό περιστάσεις όπως αυτές της υποθέσεως της κύριας δίκης.
- 3) Το άρθρο 43 ΕΚ δεν απαγορεύει σε συνδικαλιστική οργάνωση ή ομοσπονδία συνδικαλιστικών οργάνωσης την ανάληψη συλλογικής δράσεως η οποία συνεπάγεται περιορισμό του δικαιώματος εγκαταστάσεως επιχειρήσεως που σκοπεύει να μετακινηθεί σε άλλο κράτος μέλος, με σκοπό την προστασία των εργαζομένων της επιχειρήσεως αυτής. Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να καθορίσει αν η δράση αυτή είναι σύνομη, λαμβανομένων υπόψη των κανόνων του εσωτερικού δικαίου που εφαρμόζονται ως προς την άσκηση του δικαιώματος συλλογικής δράσεως, υπό την προϋπόθεση ότι οι περιπτώσεις ενδοκοινοτικών μετακινήσεων δεν αντιμετωπίζονται λιγότερα ευνοϊκά από αυτές των μετακινήσεων εντός των εθνικών συνόρων.
- 4) Το άρθρο 43 ΕΚ απαγορεύει την εκ μέρους συνδικαλιστικών οργάνωσης και ομοσπονδίας συνδικαλιστικών οργάνωσης άσκηση συντονισμένης πολιτικής συλλογικής δράσεως η οποία, μέσω του περιορισμού του δικαιώματος ελεύθερης εγκαταστάσεως, οδηγεί στη στεγανοποίηση της αγοράς εργασίας και στην παρεμπόδιση προσλήψεως εργαζομένων από ορισμένο κράτος μέλος, προκειμένου να προστατευθούν οι θέσεις εργασίας των εργαζομένων άλλων κρατών μελών.»